

irodalomkutatást, mert az idézettség, a hivatkozások a keresés új dimenzióit tárják fel a természetes nyelvű szakkifejezésekkel kombináltnak. A szakirodalomban való navigáció eszközeként a hivatkozási indexek a keresésnek szélesebb látószöveget kínálnak azzal, hogy nemcsak a téma eredeti műveit tárják fel, hanem az idéző hivatkozásokkal kapcsolt publikációkat is.

A hivatkozási indexeket más célokra is lehet alkalmazni. Az értékelésre használt hivatkozási gyakoriság, azaz egy folyóirat *impakt faktora* egyben a hivatkozási analízis leginkább használatos származtatott mértéke is, és nagyobb figyelmet keltett, mint a hivatkozási indexek elsődlegesnek szánt funkciója, az információ visszakeresése.

A hivatkozási elemzést gyakran használták – jóhiszeműen és rosszhiszeműen egyaránt – az egyéni kutatói teljesítmény értékelésére. Ezért a könyvtári munkatársak húzódoznak a kvantitatív elemzésektől szolgáltatásaikban. A kutatásértékelésben, az egyéni minősítésekben a hivatkozási indexekkel sokkal óvatosabban kell bánni, mint országok, intézmények, csoportok bibliometriai analízisében.

A szógyakoriság növekedésén alapuló rövid elemzéssel lehetőség nyílik *trendek és jelenségek azonosítására*, hatásuk mérésére a kutatási eredmények és ipari alkalmazások bizonyos területein [5].

A bibliometria hagyományosan a dokumentációs anyagok kvantitatív mérésével függ össze. Annak ellenére, hogy a bibliometriai megoszlások változékonyak, szabályosságok is érzékelhetők, ezért bibliometriai törvényekről és megjelenési formájukról is beszélhetünk. A szabályosságokkal vagy jelenségekkel foglalkozik pl. a Bradford-törvény, a Zipf-törvény, a Lotka-törvény. A bibliometria tudományos diszciplínává fejlődött, és számos részterületre tagozódott az 1980-as évek kezdetén. A diszciplína részterületei a *bibliometria*, *informetria*, *szcientometria*, *technometria*; ezek nem teljesen tiszta fogalmak, a terminológiában némi zavar tapasztalható.

Az informetria egyre jelentősebbé váló szakterülete a tökéletesített bibliometriai módszerek új megközelítése, amit nemcsak a tudomány és technika K+F értékelésének szcientometriai vizsgálataira, hanem annak társadalmi, ipari és más kapcsos-

lataira is alkalmazni lehet. Ez azt jelenti, hogy hagyományos bibliometriai elemzés végezhető nemcsak a tudóstársadalomban, ahol az információ keletkezik, átadódik, és ahol azt hasznosítják, hanem a társadalom egyéb, nem tudományos, de információigényes területein is.

Ezek az eszközök és módszerek ösztönzik a könyvtári-informatikai szakembereket arra, nézzenek szembe a kvantitatív vizsgálatok igényével, és tanulják meg az adatbázisok használatát nemcsak információforrásként, hanem az elemzések végzésére is. Ez komoly kihívást jelent minden információval foglalkozó, eddig nagyrészt szolgáltatásokat nyújtó könyvtári munkatársnak. Az informetriát be kell vezetni a könyvtári-információs szolgáltatások közé az új érték teremtésének igényével.

Irodalom

- [1] WORMELL, I.: The international impact of scientific journals – How „international” are the international journals? Geographical distribution of authors, citations and subscriptions measured for seven selected LIS journals. Centre for Informetric Studies, Royal School of Library and Information Science, Copenhagen, 1998. (CIS Report 7)
- [2] ALMIND, T.–INGWERSEN, P.: Informetric Analyses on the world wide web: Methodological approaches to „webometrics”. = *Journal of Documentation*, 53. köt. 4. sz. 1997. p. 404–426.
- [3] INGWERSEN, P.: The calculation of web impact factors. Research Note. = *Journal of Documentation*, 54. köt. 1. sz. 1998. p. 1–5.
- [4] WORMELL, I.: Fødevareforskningen i Danmark, samt på Danmarks vigtigste eksportmarkeder. Centre for Informetric Studies, Royal School of Library and Information Science, Copenhagen, 1997. (CIS Report 4)
- [5] BRAUN, T.: Globalization takes off! Brief Communication. = *Journal of Information Science*, 24. köt. 1. sz. 1998. p. 59–60.
- [6] SWANSON, D. R.: An interactive system for finding complementary literatures: A stimulus to scientific discovery. = *Artificial Intelligence*, 91. köt. 2. sz. 1977. p. 183–203.

WORMELL, I.: Online searching is like gold-washing. = *ASLIB Managing Information*, 5. köt. 7. sz. 1998. p. 37–40.

(Roboz Péter)

Dokumentumellátási lehetőségek: FIDDO projekt

A FIDDO (*Focused Investigation of Document Delivery Options*) = a dokumentumellátási lehetőségek összpontosított vizsgálata) c. projekt az Egyesült Királyság Felsőoktatási Pénzügyi Tanácsok Egyesült Információs Rendszerek Bizottsága

által finanszírozott Elektronikus Könyvtárprogram (eLib) része. A projektet a Loughborough-i Egyetem információ- és könyvtártudományi tanszéke, későbbi nevén tudományos tanszéke irányította. A hivatalosan 1995 novemberben indított kutatás

célja a dokumentumellátás különböző kérdéseinek mélyreható vizsgálata három éven keresztül.

A vizsgálat a következő fontosabb problémákra terjedt ki:

- a dokumentumellátás forrásainak és a szolgáltatóknak a meghatározása (kereskedelmi és kísérleti is);
- naprakész információ terjesztése a forrásokról és a szolgáltatókról;
- a könyvtárvezetés figyelmének a felhívása az elérhető lehetőségekre;
- a felsőoktatási intézményekben meglévő módszerek vizsgálata a dokumentumellátás szempontjából;
- a hozzáállás és figyelem felmérése a felsőoktatási intézményekben;
- különböző dokumentumellátó források és használatuk tesztelése munka közben;
- kritériumok kidolgozása és alkalmazása a dokumentumellátás teljesítményméréséhez;
- a dokumentumellátásban használatos munkamódszerek költségeinek és hasznának megállapítása;
- kapcsolat kialakítása az állományfejlesztéssel;
- a végfelhasználó reakcióinak számbavétele;
- a szükséges technikai feltételek megállapítása.

A projekt végrehajtásának szervezeti oldala

A szervezet kialakításakor a következő célokat tűzték ki:

- széles körű érdekek mérlegelése és összefogása;
- a megszerzett ismeretek és tapasztalatok közös hasznosítása;
- a projekt stratégiai és operatív irányító testülete a lehető legegyszerűbben működjön.

A projektteam a könyvtári és információs szolgáltatások irányításában, az információtechnológiában, a kutatástervezésben jártas tudósokból állt, és két főállású kutatóval egészült ki. Az irányításért a projektkoordinátor volt a felelős, aki a kutatókkal együtt dolgozott. Az irányító testület rendszeresen ülésezett: megvitatta a stratégiai kérdéseket, és döntéseket hozott ezekről, kidolgozta, majd finomította a könyvtárak munkamódszerét, felügyelte a projekt menetét.

Emellett működött egy tanácsadó csoport is, amelynek tagjait az eLib program irányítói és az egyetemen a kutatásért felelős vezető nevezte ki. Ezek a „külső” tagok a projekt általános stratégiájának kialakításában működtek közre, és biztosították a munka minőségét.

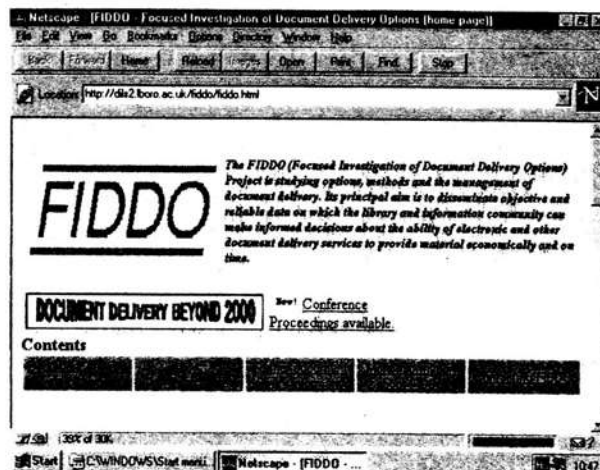
A részt vevő intézetek képviselőiből álló csoport a mindennapi munkát segítette.

A projekt főbb szakaszai

1. A szakirodalom (beleértve az elektronikus forrásokat is) áttekintése. Ezzel egy időben folyt a

szolgáltatók és a források tüzetes átvizsgálása, amely kiterjedt az általuk indított projektekre is.

2. Kapcsolat kialakítása a szolgáltatókkal és a forrásokkal, adataik részletes feltárása (árak, szállítási lehetőségek, feltételek stb.).
3. A második szakaszban összegyűjtött információt tanulmány és cikkek formájában tették közzé*, majd a World Wide Weben is.

1. ábra

A WWW alkalmazása több célt is szolgált: egyrészt hogy a felhasználók széles körét ismertessék meg a munkával, másrészt hogy gyorsan fel tudják dolgozni a projekt eredményeit (1. ábra). Kidolgoztak egy olyan eljárást, amelyen keresztül a szolgáltatók is figyelhették a róluk szóló információkat, és jelezhették, ha módosításra volt szükség. Az elektronikus dokumentumszolgáltatás különböző aspektusaival foglalkozó irodalomról a tájékoztatást a „Legfrissebb Dokumentumellátási Hivatkozások” c. jegyzék tartalmazza. Ez naprakészen tájékoztat az információforrásokról, míg a „Dokumentumellátási Hivatkozások Átfogó Jegyzéke” 1990-ig nyúlik vissza. Egy e-mail címlista tartozik még ide, amely átfogja a témát érintő valamennyi kérdést. A könyvtárvezetők körében nagy tetszést vívott ki azoknak a személyeknek a jegyzéke, akik hajlandók általános és egy-egy szolgáltatóval szerzett tapasztalataikat megosztani másokkal.

A könyvtárközi kölcsönzési gyakorlat felmérése

A FIDDO projekt keretében egy országos felmérés indult 1996–1997-ben a könyvtárközi kölcsönzési és másolatküldő részlegek munkájának megismerésére, beleértve az alkalmazott politikát, gyakorlatot és eljárásokat, valamint a már működő elektronikus dokumentumszolgáltatást. Az első eredmények azt mutatták, hogy a könyvtárak nagymértékben a hagyományos módszereket al-

* Lásd: TMT, 45. köt. 8–9. sz. 1998. p. 350–368.

kalmazzák az igények fogadásában és a megrendelt anyagoknak a felhasználóhoz való eljuttatásában. A BLDSC piaci része szilárd, szolgáltatásaival a könyvtárak általában elégedettek. Sok könyvtár vett már igénybe elektronikus dokumentumszolgáltatást, főleg mint a BLDSC háttérkönyvtárát vagy alternatíváját.

A felmérés eredményeinek összefoglalása

- A felmérésbe bevont valamennyi könyvtár igénybe vette a BLDSC-t, 85%-uk naponta;
- esetenként használták a LAMBDA-t, a BMA-t, helyi és regionális forrásokat, a BIDS-t és az UnCovert;
- a könyvtárak 53%-ának volt hozzáférése a BIDS-hez, de csak egynegyed részük használta dokumentumszolgáltatásra, azok sem gyakran;
- 10 könyvtárnak volt hozzáférése a LAMBDA-hoz, közülük heten naponta használták;
- a könyvtárak 90%-a papíron kapta a megrendeléseket;
- a megrendeléseket a könyvtárak az esetek többségében elektronikusan továbbították a szolgáltatókhoz (BLDSC, UnCover, LAMBDA, BIDS, UMI), ezen túlmenően a megrendeléseket inkább postán küldték, mint faxon, telefonon vagy e-mailben;
- kevesen használták az e-mailt a dokumentumok fogadására, legtöbbször (61%) a postát, néhányan a faxot vették igénybe;
- a végfelhasználó értesítésére legtöbbször az e-mailt vagy a postai levelet használták;
- a könyvtárak 49%-a kér pénzt a könyvtárközi kölcsönzésért, 44% a tanszékre hárítja, 73% pedig viseli a költségek egy részét;
- a könyvtárak kevésbé használják a gyors szolgáltatásokat (rush service);
- a BLDSC nagyon széles tematikában szolgáltat, míg a többiek egy-egy témakörre szakosodnak (pl. az UnCover a tudományokra, az ANBAR az üzleti életre és a kereskedelemre);
- a BLDSC többféle dokumentumtípust szolgáltat, míg a többiek főleg folyóiratcikkeket;
- a BLDSC a rendelések 57%-át teljesíti egy héten belül, míg a többiek ennél hosszabb idő alatt;

- a dokumentumszolgáltatás minősége eltérő: a BLDSC-t a legkönnyebb használni, az ANBAR, a UMI és a BLDSC a legmegbízhatóbb, az ANBAR, a BLDSC és a BMA a legjobban teljesítő;
- a nyomtatott anyagok tekintetében a legjobb az ANBAR, a LAMBDA és a BLDSC;
- a BLDSC-nél a felhasználók az ügyfélszolgálatot, a több példányban történő rendelés lehetőségét és a nagy állományt értékelték;
- a felmerülő nehézségek általában a késések, a hiányzó dokumentumok, és a rossz minőségű nyomtatás;
- a könyvtárak 40%-a tervezi az elektronikus szolgáltatások bevezetését.

A projekt egyik fő célja annak megismerése volt, hogy is működik mindez a valóságban. Ehhez valódi megrendelők valódi megrendeléseit használták fel. A vizsgálatok a következő lehetőségekre terjedtek ki: a kért dokumentum elektronikusan érkezik továbbításra vagy az állomány számára, a dokumentum küldése közvetlenül a felhasználó címére. Ennek során figyelték a rendelés és az adminisztráció egyszerűségét, a teljesítési időt, a kapott másolatok minőségét. A felhasználók véleményét a keresésről, a rendelésről és a dokumentumok kézhezvételéről kérték ki; ezeket a Likert-skála szerint értékelték.

Az eredmények vegyes képet mutattak. Kutatási szempontból fontosabb volt a rendelési folyamat megismerése, tapasztalatok gyűjtése a megbízhatóságról, és a források adatainak összegyűjtése. Az nyilvánvalóvá vált, hogy bizonyos szakadék van az elektronikus dokumentumellátás víziója és a valóság között. A projekt egyik célja annak részletes bemutatása, hogy használhatóság, terjedelmesség, szakterület, megbízhatóság és hatékonyság szempontjából milyen egy ideális dokumentumszolgáltatás.

A FIDDO projekt nagy érdeklődést váltott ki mind szakmai körökben, mind a szolgáltatók részéről. A projektteam teljesítette a feladatot, a megbízható információk pártatlan összeállítását.

/DAVIES, J. E.-MORRIS, A.: *Weighing up the options for document supply: a description and discussion of the FIDDO Project.* = *Interlending & Document Supply*, 26. köt. 2. sz. 1998. p. 76-82./

(Viszocsekné Péteri Éva)

A copyright, az Internet és más jogi kérdések

Az Internet széles körű elterjedése a könyvtárakban és az üzleti életben világszerte számos jogi problémát hozott napvilágra. Míg az új médium hatalmas lehetőségeket ígér a társadalom számá-

ra és az egyes emberek életének jobbá tételére, természetes, hogy jogi problémák merülnek fel. Egyes elképzelések szerint a társadalom úgy fog átalakulni, hogy egyre kisebb szerepe lesz benne a